

KAYBOLAN BİR PROGRAM FORMATI: RADYO TİYATROSU*

Özden Cankaya**

ÖZET

Radyo Tiyatrosu edebiyat ve tiyatro sanatından beslenen kendine özgü sanatsal bir anlatı formudur. Radyo tiyatrosu, televizyonun yaygınlaşmadığı dönemlerde, insanlar tarafından beğeniyle izlenen bir radyo program türüydü (formatıydı).

1940'lı yıllardan itibaren Türkiye'de de radyo tiyatrosu bir devlet kurumu olan TRT radyolarında yüksek sayıda üretiliyor, yayınlanıyor ve beğeniyle dinleniyordu. Klasik edebiyat yapıtlarından uyarlamalar yapıldığı gibi, özgün radyo oyunları da yazılıyordu.

Televizyonun Türkiye'de yaygınlaşması ve popüler kültürün topluma egemen olması sonucunda, radyo tiyatrosunun yazılması, üretimi ve dinlenme oranları çok belirgin bir biçimde düştü. 1949'da İstanbul ve Ankara Radyoları'nda 100'ün üzerinde radyo oyunu prodüksiyonu yapıp yayınlanırken, 2000'li yıllarda İstanbul Radyosu'nda bu sayı 10'un altına düşmüştür. Bugün dinsel kimlikli ticari radyolarda, radyo tiyatrosunun dini öyküler anlatılarak manevi değerler aktarma aracı olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu tür radyolarda radyo tiyatrosu, tiyatro sanatı ve edebiyat alanından uzaklaşarak başka bir işlev üstlenmiş durumdadır.

Bu çalışmada, TRT radyoları ve diğer ulusal ticari kanallarda radyo tiyatrosunun giderek kaybolan ve işlev değiştiren bir program formatı olmasının nedenleri araştırılmıştır. Bu radyo program türünün Türkiye'de kaybolmakta oluşunun nedenleri dinleyici/radyo tiyatrosu, sanat, edebiyat/radyo tiyatrosu bağlamında incelenmiştir. Bunun için çeşitli yaş gruplarındaki dinleyicilerle, radyo tiyatrosu dinleme alışkanlıkları üzerine bir alımlama çalışması yapılmıştır. Çalışmada aynı zamanda radyo oyun yazarlarıyla da görüşülmüştür. Dinleyiciler ve yazarlarla yapılan görüşmelerde yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği uygulanmıştır.

Anahtar sözcükler: Radyo tiyatrosu, Türkiye'de radyo

A DISAPPEARING BROADCAST FORMAT: RADIO DRAMA

ABSTRACT

Radio drama is an artistic form of narrative that is fed by literature and theatre. Radio drama was a program format that was appreciated by the audience at the times when television watching was not that widespread.

Since 1940s radio drama was produced and broadcasted by TRT, the Turkish public broadcaster, in high numbers and it was listened with admiration. There were adaptations from classical literature works as well as radio dramas written for radio specifically. Radio helped to increase its audience's familiarity with literature. Radio drama also helped to increase the interest on theatre. Besides those, thanks to this programme format the needs of the audience for attending the theatre was met.

As the television became more widespread in Turkey and as the popular culture started to be dominant, less and less radio dramas were written, produced and broadcasted. In 1949 over 100 radio dramas were produced in Istanbul and Ankara, however in the 2000's this number fell down to less than 10. Television serials can be counted as one of the causes which decreased the interest in radio drama. The easy consumption of the television serials and the fact that they are visual are reasons behind why they are preferred to radio dramas. Audience who got familiar with theatre and literature with radio drama, was distanced from radio with the influence of television culture. Nowadays radio dramas are broadcasted mostly in the private radios with a religious identity. They are formatted as programs which are based on religious stories and transmit to the audience

---

* Bu makale Galatasaray Üniversitesi Araştırma Projeleri Birimi tarafından 08.300.004 kodlu projesinin desteği ile gerçekleştirilmiştir.

** Prof. Dr., Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi

spiritual values. In these radios, radio drama is distanced from the literature and theatre and embraces another function.

This research aims to look for the reasons behind the disappearance of the radio drama in TRT and in other private radios as well as the reasons behind its change of function. The changing function of the radio broadcasting is examined from within a historical perspective keeping the social and cultural structure of Turkey in mind. The reasons behind the disappearance of this radio program type is analyzed through the contexts of audience/radio drama and arts, literature/radio drama. To be able to do this, a reception study is conducted with audience from different age groups. Interviews with radio drama writers is also conducted. Through the interviews conducted with the radio drama writers of the past the reasons behind why they do not write radio dramas any longer is questioned. Semistructured in-depth interview technique is used in all the interviews.

Keywords: Radio drama, Radio in Turkey

GİRİŞ

Siyasal ve ekonomik yapı, gelişen teknoloji geçen zaman içinde bir toplumdaki kültürel yapıyı da biçimlendiriyor ve değiştiriyor. Bu değişim, Türkiye’de özellikle iletişim alanında somut olarak görülmektedir. Bu çalışmayı yapmanın ana amacı, Türkiye’nin iletişim tarihinde kültürel açıdan önemli olan bir program formatının artık kayboluyor olmasıdır. Birkaç direnen radyo çalışanı ve kültür-sanat adamı dışında ‘radyo tiyatrosu’na ilgi duyan olduğunu söyleyemeyiz. Oysa radyo tiyatrosu değişik iletişim ortamlarında (internet, CD, vb.) işlevlerini sürdürebilir.

Türkiye’de radyo tiyatrosu formatının kaybolmakta (hatta kaybolmuş) olması, görselliğin üstün gücü ve değişen ekonomik ve kültürel yapıyla birlikte kitle iletişim araçlarında popüler kültürün egemen olması nedenleriyle açıklanabilir. Değişimler kaçınılmazdır ama kültür ve sanat söz konusu olduğunda, yok oluşların nedenlerini araştırmak ve eleştirmek de bilimin görevi olmalıdır.

Çalışmada ‘radyo tiyatrosunun’ kaybolmasına neden olduğu öne sürülen varsayımlar şöyledir:

- 1980’den sonra tüm dünyada değişen ekonomik ve siyasal yapı Türkiye’yi de etkilemiştir ve kitle iletişim araçlarının içeriklerini dönüştürmüştür.

- Kamu hizmeti yayıncılığı yapan TRT Kurumu’nun özerk olmaması ve siyasal iktidarlara bağımlılığı ve kamu hizmeti yayıncılığı işlevini yerine getirmek yerine ticari radyolarla rekabeti

tercih etmesi program içeriklerinin değişmesine neden olmuştur.

- Kitle iletişim araçları Türkiye’de özellikle iletişim alanının ticarileşmesinden sonra ana işlevlerini eğlence ağırlıklı olmak üzere dönüştürmüşlerdir.

- Türkiye’de görselliğin izleyiciler açısından çok ön planda olması ve popüler kültürün kitle iletişim araçlarındaki egemenliği dönüştürücü bir etken olmuştur.

Tüm bu öne sürülen nedenler, Türkiye’de radyo yayıncılığının geçmişinde kültürel ve sanatsal bir işlevi bulunan ve bir ses ve söz sanatı olan radyo tiyatrosu formatının önemini yitirmesine ve dinleyiciler açısından kaybolmasına yol açmıştır.

Araştırmanın Yöntemi:

Radyo tiyatrosunun, Türkiye’de radyonun yayına başladığı yıllardan günümüze kadar geçirdiği gelişme, kültürel ve siyasal açıdan o dönemlere ilişkin kaynaklar incelenerek özetlenecektir. Bugün dinleyicilerin gözünde radyo tiyatrosu program formatının nasıl alımlandığı ve radyo dinleyiciliği içinde nasıl bir yer aldığı iki grup açısından karşılaştırılacaktır. 25’er kişiden oluşan iki grupta yapılan görüşmelerde yarı-yapılandırılmış mülakat (görüşme) tekniği kullanılmıştır.

1. grup 21-30 yaş arasındaki iletişim fakültesi mezunlarıdır. İletişim fakültesi mezunlarının radyo tiyatrosu formatı ile karşılaşmış ve bu konuda en bilgili genç grup olduğu varsayılmıştır. 1. Gruptaki gençler; Türkiye’de çeşitli

kentlerdeki 30 ayrı iletişim fakültesinden IPS Vakfı - Bağımsız İletişim Ağı (Bianet)'nin her yıl iletişim fakültesi mezunları için gerçekleştirilen 'Okuldan Haber Odasına' programına katılan gençlerdir.

2. grup, 50 yaşın üzerinde ve üniversite mezunlarından oluşmaktadır. 50-84 yaş arasındaki radyo dinleyicileri olan bu grubun Türkiye'nin radyo yayıncılığı konusundaki deneyimlerinin araştırma açısından önemli olduğu varsayılmıştır. Her iki gruba da aynı içerikli yarı-yapılandırılmış sorular yöneltilmiş ve radyo dinleyiciliği ve radyo tiyatrosu program formatı açısından görüşleri ve deneyimleri araştırılmıştır.

TÜRKİYE'DE RADYO TİYATROSU PROGRAM FORMATININ TARİHSEL SÜRECİNİN KISA ÖYKÜSÜ

1927-1946 Yılları Arasında Radyo Tiyatrosu

Radyo yayıncılığı, Türkiye'de 1927 yılında başladı ve diğer ülkelere bakıldığında bunun geç bir tarih olmadığı söylenebilir. Radyo yayıncılığı 1927-1936 yılları arasında, devletin direktifleriyle kurulan ve yönlendirilen bir kurum olan TTTAŞ'nin (Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi) yönetimindeydi. Bu dönemde radyo yayıncılığının türler ve çalışanların mesleki deneyimleri açısından çok profesyonelleşmediği görülmektedir. Yayın teknolojisinin kaydetme ve saklama olanakları özellikle ilk yıllarda çok fazla gelişmediğinden yayınlar genellikle canlı olarak gerçekleştiriliyordu.

Radyo tiyatrosu formatı, bu tarihlerden önce diğer ülkelerde kullanılmaya başlanmıştı. Lord Asa Briggs, 16 Şubat 1923'de Shakespear'in klasiklerinden bazılarının BBC'de yayınlandığını söylese de, genellikle Richard Hugs'un *A Comedy of Danger* adlı 15 Ocak 1924'te yayınlanan oyununun ilk radyo oyunu olduğu kabul edilmektedir (Crook 1999: 6). Radyo yönetiminin Türkiye'de PTT (Posta-Telgraf-Telefon) kurumuna geçmesinden sonraki yıllarda (1936-1940) eğlence programlarının içinde *monolog*, *skeç* gibi güldürü ve eğlence yanı ağır basan, süresi 30 dakikanın altındaki radyofonik oyunlara rastlanmaktadır. İstanbul Radyosu'nda 1938 Ocak ayında 100 dakikalık eğlence ve spor programının 50 dakikası spor, 50 dakikası

skeçlerden (güldürü öğesi taşıyan kısa radyo oyunları) oluşmaktadır (Kocabaşoğlu 1980: 173).

1940 yılında Türkiye Radyolarının yönetimi Matbuat Umum Müdürlüğü'ne verilince radyonun örgütsel yapısı da değişmiştir. 2. Dünya Savaşı nedeniyle, tüm ülkelerde bir haber alma aracı olarak önemi artan radyolar, önce teknolojik olarak güçlendirildiler. Yayın süreleri ve yayın güçleri ve toplu radyo dinleme olanakları artırıldı. Tüm dünyada radyonun öneminin artmasına paralel olarak Türkiye'de de bu önem artıyordu.

1940-1946 yılları arasında devletin radyo yönetiminde etkinliği daha fazla artmıştır. Bu yıllarda, kültür ve sanata ilişkin yayınlar içinde radyo tiyatrosu programlarının oranı da yükselmiştir. 1940-1946 yılları arasında kültür ve sanat yayınları içinde radyo tiyatrosunun oranı yaklaşık % 50 - % 80'dir (Kocabaşoğlu 1980: 230). Bu dönemde radyofonik oyunlar (temsil-ler), radyonun kendi elemanlarınca radyo içinde hazırlanmaktadır. Bu amaçla Temsil Şefliği oluşturulmuştur. Temsil Şefliği'nde çalışanların sayısı 1941-1942 yıllarında 7 kişidir. Bu yıllarda Konservatuar Tiyatro Okulu da Ankara Radyosu'nda mikrofon önünde zaman zaman temsiller vermiştir.

Radyo yönetimi Matbuat Umum Müdürlüğü'ne geçtikten sonra, tiyatro saati haftada iki güne çıkarılmıştır. Haftada iki gün tiyatro yayınlayabilmek için de telif eserlere ağırlık tanınmıştır.

1941 yılının son iki ayı ile 1942 yılının ilk altı ayında oyun yazarlarından 654 oyun alınmış ve bu oyunlardan 76'sı oynamaya elverişli bulunmuştur. Bu oyunların üzerindeki denetim kayıtlarından bu oyunların bir kısmının bir kaç kez yayınlandığı anlaşılmaktadır. (Kocabaşoğlu 1980: 231.)

Bu yıllarda radyo oyunları üzerinde çok sıkı bir denetim vardır. Yazar İ. Hakkı Baltacıoğlu bu konudaki rahatsızlığını; "*üç, dört piyesim (oyunum) bu korkunç vehim yüzünden reddedildi*" biçiminde ifade eder (aktaran Kocabaşoğlu 1980: 231).

Bunun nedeni ise şöyle açıklanmaktadır: Radyonun piyesler (radyo tiyatrosu) dışındaki söz

programları, radyo yönetiminde *mutemet* (güvenilen, itimat edilen) kişilerce hazırlanırken (radyo örgütü içinde çalışan) radyofonik oyunlar profesyonel ya da amatör, radyo dışından yazarlarca kaleme alınmaktadır. Yönetimin, çok değişik düşünce ve siyasal tutumlara sahip olabilecek bu kişilerin *zararlı* etkilerini önlemek amacıyla aşırı titizlik gösterdiği yorumu yapılmaktadır (Kocabaşoğlu 1980: 232).

Bu dönemde çocuklar için program yapan Radyo Çocuk Kulübü'nden de söz etmek gerekir. Radyo Çocuk Kulübü 12 Şubat 1941'de program yayınlamaya başlamıştır. Radyo Çocuk Kulübü 1941-1944 tarihleri arasında radyo tiyatrosu program türünde o zamanın söyleyişyle *temsiller* yayınlamıştır. Bu temsiller, ulusal nitelikli, ünlü kişilerin yaşamlarını aktaran temsiller olduğu gibi, *Pinokyo* gibi uluslararası klasiklerden oluşan dizi (serial) temsillerdir. Üç yıl içinde Radyo Çocuk Kulübü'nde 104 radyo çocuk oyunu yayınlanmıştır. Bunların bir kısmı şiirli, şarkılı, bir masalı anlatan radyo çocuk oyunlarıdır. Yayınlanan radyo çocuk oyunlarının 41 tanesi de dinleyicilerden gelmiştir (Kocabaşoğlu 1980: 236).

Bu dönemde çocuk yayınlarına çok önem veren devlet yönetimi, 18 Mart 1940'ta Maarif Vekâleti'nde bir komisyon kurmuş, edebiyatçı ve düşünce adamlarının katıldığı bu komisyon, çocuk yayınlarında radyodan nasıl yararlanılabileceğini araştırmıştır. Komisyon, radyodaki çocuk koroları ve tiyatro programları için Musiki Muallim Mektebi ile Tiyatro Mektebi öğretmen ve öğrencilerinden yardım istenmesini öngörmüştür.

1946-1960 Yılları Arasında Radyo Tiyatrosu

Bu zaman diliminde radyo yayıncılığında örgütsel değişiklikler yapılmıştır. 1959 yılına kadar radyo tiyatrosu programlarının sorumluluğu Söz-Temsil Yayınları'ndaydı. Bu bölümde çalışanlar radyonun kadrolu (sürekli, maaşlı) çalışan elemanlarından oluşuyordu. Bu bölüm daha çok söz yayınlarının denetimini üstlenmişti. 1959 yılında yapılan değişiklikten sonra, *radyofonik oyunlar* Ankara'da Devlet Tiyatro ve Operası'na, İstanbul'da ise, Şehir Tiyatrosu sanatçılarına hazırlattırılmıştır ve onlar tarafından mikrofona koyulmuştur (rejisi yapılmıştır). Radyonun içindeki Radyo Temsil Kolu da

1949'da dağıtılmıştır. O zamana kadar, radyo tiyatrolarının prodüksiyonunda oyuncu olarak Devlet Tiyatrosu oyuncularından yararlanılıyordu. Böyle bir birimin olmaması, bu tür programların üretilmesinde sahipsiz bir alan yaratıyordu. Bu da olumsuz bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Radyo oyunları bu yıllarda da kültür-sanat yayınları içinde ağırlıklı bir yer tutuyordu. Bu tür yayınların yarısından fazlasını oluşturuyordu. Ancak bu dönemde radyo oyunları, konu, amaç ve içerik açısından yetersiz görülerek eleştirilere uğramıştı. Çok partili yaşama geçildikten sonra, siyasal nedenlerle programların daha sıkı bir biçimde denetlenmesi önemli bir etkidir.

Yarışma açılması radyo oyun yazarlarını her dönem özendirmiştir. 1946-1960 yılları arasında yayınlanacak nitelikte oyun bulunmasında güçlük çekilmiştir. Bu yıllarda radyo için oyun yazmak çok sınırlı bir çevreye tanınmış bir olanak olmuştur. 1953 yılında Basın-Yayın Turizm Genel Müdürlüğü'nün TBMM'de görüşülmesi sırasında bir milletvekili "*Radyoda oynanan bu eserlerin (piyes ve skeçler) çoğunu yazan kimseler oynanan bu eserleri inceleyen komisyondadırlar. Aynı komisyon, oyunun yayınlanmasına da izin vermektedir. Oynanabilir (yayınlanabilir) kararı verildikten sonra, eserin kaç liralık ödeme grubuna gireceğine de, yine aynı kişiler karar vermektedir*" diyerek bu konudaki eleştirilerini dile getirmiştir. (TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 9, Toplantı 3, C. 20. 1953. s. 488'den aktaran Kocabaşoğlu 1980: 319.) Ankara Radyoevi Deposu Arşivinde 1949 yılına ait oyun metinleri incelendiğinde 10 oyundan 4'nün radyoda görevli kişilerce, bir tanesinin de görevli bir kişinin yakını tarafından yazıldığı anlaşılmıştır. 1951-1952 yıllarında prodüksiyonu yapılan 14 radyo tiyatrosunun 6'sının yine radyo örgütünde çalışanlarca yazıldığı anlaşılmıştır (Kocabaşoğlu 1980: 319). Bu durum, radyo yönetiminin radyo oyununu bir kazanç kaynağı olarak gördüğü yorumuna yol açmaktadır. Bu yıllarda radyo oyunları üzerinde sıkı bir sansür vardır. Tüm söz yayınları için geçerli olan aşırı kuşkucu durum radyo oyunlarında daha da belirgindir. İktidarda bulunan Demokrat Parti yönetiminin siyasal iktidara yöneltilen eleştirilerden rahatsız olması radyo oyunları üzerindeki sansürü de arttırmıştır. En ılımlı eleştiriler bile, radyo oyun met-

ninden çıkarılmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse; bir oyunda yer alan “...belediyelerde bu sene çok faaliyet var. Taşıt vasıtalarını arttıracaklarmış. Mayıs'ta başlarsa, inşallah, Ocak'ta netice alırlar” biçimindeki ılımlı bir söz bile sakıncalı bulunarak metinden çıkarılmıştır (Ankara Radyoevi Arşivi, 1949 tarih 19 nolu dosyadan aktaran Kocabaşoğlu, 1980: 319). Bu da siyasal iktidarın tahammülsüzlüğünü göstermektedir.

1960-1964 Yılları Arasında Radyo Tiyatrosu

Bu yıllarda da radyo tiyatrosu, radyo yayınları içinde önemli yer tutmaktadır. Bu dönemde de kültür-sanat içerikli yayınların yarısını radyo tiyatrosu oluşturmaktadır. Radyo tiyatrosu yayınları; *Perde Arası*, *Mikrofondada Tiyatro*, *Pazar Temsili*, *Sahnedeki Mikrofonu*, *Devamı Yarın Akşam*, *Devamı Yarın Sabah*, *Pazar Tiyatrosu*, *Mikrofon 13* ve *Tatil Tiyatrosu* gibi bir çok program adı altında yapılmıştır. Haftanın çeşitli günlerinde ve günün değişik saatlerinde radyo tiyatrosu yayımlandığı görülmektedir.

Radyo tiyatrosuna verilen önem, o yıllarda bu bölümde çalışan görevlilerin, özelliğinden anlaşılmaktadır. Temsil Müşaviri (Tiyatro danışmanı) olarak görev yapan Adalet Ağaoglu, günümüz Türk edebiyatının önemli ve ünlü isimlerindendir. Adalet Ağaoglu o yıllarda çeşitli dergilerde tiyatro eleştirmenliği yapıyordu.

1960-1964 yılları arasında bu bölümde Mahmut T. Öngören ve Turgut Özakman gibi dramatik metinler ve yapımlar üretme (gerçekleştirme) konusunda bilgi ve deneyim sahibi kişiler yöneticilik yapıyorlardı.

1964-1980 Yılları Arasında Radyo Tiyatrosu

1964'ten sonra TRT Radyoları'nda radyo tiyatrosu önemini korumuştur.

70'li yıllarda Radyo Tiyatrosu haftada iki gün yaklaşık bir saat (58 dakika), Arkası Yarın Pazar günleri dışında her gün 20 dakika olarak yayınlanıyordu. Çocuk dinleyicilere yönelik olarak hazırlanan Çocuk Bahçesi programları Cumartesi ve Pazar hariç her gün 15 dakika olarak yayınlanıyordu.

1975 ve 1978 yıllarında yapılan bir araştırmaya göre, TRT-1 kanalında yayınlanan oyun sayısı 51'dir. Bu oyunlardan 14'ü Türk yazarların yazdığı eserlerdir. 28'i yabancı eserdir. 9 eser hakkında da bilgi yoktur. İlk kez yayınlanan oyun sayısı 43'tür. Bu da, radyo tiyatrosu için yeni prodüksiyonlar yapıldığını göstermektedir. Bu oyunlardan 30'u roman ve öykülerden uyarlanan radyo tiyatrolarıdır. Aynı yıl 1975'te, TRT-2 kanalında yayınlanan oyun sayısı toplam 91'dir. Bu oyunların 25'i yerli, 66'sı yabancı eserlerden yararlanarak yazılmıştır. Bu dönem TRT'de sanat ve kültüre önem vermiş İsmail Cem yönetiminin etkileri sürmektedir.

1978 yılında TRT-1'de yayınlanan radyo tiyatrosu sayısının 100 olduğu ve bunlardan 57'sinin ilk kez yayımlandığı belirtilmektedir. TRT-2'de oyun sayısı 91'den 52'ye düşmüştür.

1978'de radyo için yazılan özgün oyun yalnızca 7 tanedir. 45 oyun ise uyarılma olarak üretilmiştir. Bu dönem Türkiye'de milliyetçi cephe hükümetlerinin iktidarda bulunduğu bir dönemdir. Muhafazakâr sağcı hükümetler, TRT üzerinde siyasi baskı kurmuş ve kültür ve sanat eserlerini kendi ideolojileri doğrultusunda oluşturacak yöneticileri işbaşına getirmişlerdir. Yönetim kadroları denetim nedeniyle kendilerini baskı altında hissetmişler ya da iktidarla aynı siyasal görüşlerde olduklarından radyo tiyatrolarının içeriklerine karışma ya da düşük sayıda üretim gibi yayın politikaları izlemişlerdir. Aynı yıl çocuklara yönelik Çocuk Bahçesi programları da 31'den 27'ye düşmüş ve hiç bir yerli oyun üretilmemiş, yabancı eserlerden uyarlamalar yapılmıştır. Arkası Yarın adlı programlarda da sayı olarak düşüşler görülmektedir. 1978'de radyo için özgün yazılan Arkası Yarın sayısı yalnızca 1'dir. TRT-2'de yayınlanan Arkası Yarın programlarının prodüksiyonunda da düşüş görülmektedir. 1978 yılında TRT-2'de yayınlanan radyo oyunlarında da özgün yazılmış oyun yoktur. Bu veriler incelendiğinde, radyo tiyatrosu türünde radyo için yazılan özgün eserlerin giderek azaldığı görülmektedir. Daha önce yayınlanmış oyunların tekrar yayınlanma oranı yükselmiştir. Yerli yazarların yazdığı oyunlardan daha çok yabancı eser uyarlamalarının yayınlanması bu alanda özgün eser üretilmediği gerçeğini ortaya koymaktadır (Eraslan 1979: 4-6).

Türkiye’de 70’li yılların ikinci yarısında oyunların sık sık tekrar yayınlandıkları görülmektedir. Tekrar edilen oyunların hangi ölçütlere dayanarak tekrar edildiği anlaşılamamaktadır. Bu konuda yapılan bir araştırmada, oyunların tekrar yayınlanabilmesi için Fransa’da 10 yıl, BBC-4’te 5 yıllık bir sınırlama olduğundan söz edilerek, oyun listelerini hazırlayan komisyonun bu konuda ölçüt getirmesi gerektiği ileri sürülmektedir. TRT radyolarında yayınlanan radyo yayınları için; aynı kanalda yayınlanan oyunların tekrar yayını için 4, bir başka kanalda tekrarı için 3 yıllık bir süre konmasının doğru olacağı belirtilmektedir (Eraslan 1979: 27). Bu eleştirilerin temelinde daha çok sayıda radyo için özgün radyo oyunu yazılmasını gerçekleştirme amacı yatmaktadır. Bu tür tekrar yayınlarda, az emek harcayarak, maddi gelir elde etme çabası olduğu üstü örtük bir biçimde anlatılmaya çalışılmaktadır.

1974 yılında M. Lees’in *Üçümüze Bir Dünya* oyunu 1 saatlik radyo tiyatrosu olarak yayınlanırken uyarlayan yazara 2 bin 205 TL., sanatçılara 2 bin 850 TL. ödenmiştir. Aynı oyun, *Arkası Yarın* formatında daha kısa süreli bölümlere ayrılarak yayınlanmak için tekrar prodüksiyonu yapılırca (oyunun yayındaki süresine göre ödeme yapıldığı için) uygulayıcı yazara 4 bin 815 TL., sanatçılara 6 bin 150 TL. ödenmiştir (Eraslan 1979: 28). Radyo tiyatrosu program formatı, bu tür uygulamalarla kurum içinde çalışanlar, yakınları, tiyatro oyuncularını için küçümsenmeyecek bir gelir kaynağı olmuştur. Tanınmış tiyatro oyuncusu ve yönetmeni Zihni Göktay tiyatro oyuncularının gözünde radyonun yerini şöyle özetlemektedir: “*Şu anda olduğu gibi tiyatro hep ekmek parası vermiştir ama köfte parası için o zamanlar radyoya, şu anda da televizyon dizilerine gitmekteyiz. Bu değişmedi.*” (Nalça 2009: 15).

Her dönem, ek gelir kaygısı tiyatro oyuncularının radyo tiyatrolarında görev almalarının önemli bir nedeni olmuştur. Geçmiş yıllarda da sanatçılar bu durumu samimiyetle açıklamışlardır: “*Tiyatro temsilinde maaşım az olduğu için geçinmeye yardım olsun diye radyo temsilinde bana da görev verildi.*” (Ediboğlu 1945: 13).

Oyuncular ve yazarlar için her dönem ek gelir kaynağı olan radyo tiyatrosunun, 70’li yıllarda

daha önce yapılmış ve yayınlanmış oyunların, bölümlere ayrılıp uzatılarak, daha fazla gelir amacıyla tekrar yayınları kültür-sanat özelliğinin önüne geçmiştir.

1980’li yıllar dünyanın siyasal ve ekonomik sistemlerinin büyük değişimler geçirdiği yıllardır. Türkiye’de askeri darbe olmuş, TRT’nin yönetiminde de askerlerin etkisi ve baskısı hissedilmeye başlamıştır. Tüm bunların yanında televizyon yayınları Türkiye’de yaygınlaşmış, televizyon izleyiciliği radyo dinleyiciliğinin önüne geçmeye başlamıştır (Cankaya 2003:82).

TRT bu yıllarda kamuoyu araştırmaları yaptırmış, radyo dinleyicilerinin özelliklerini ve niteliklerini öğrenmek istemiştir. 1985 yılında yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre, radyo dinleyicilerinin tercihlerinde Arkası Yarın programları beşinci, Radyo Tiyatrosu ise sekizinci sıradadır. Kadınların radyo tiyatrosu programını erkeklere göre daha fazla tercih ettikleri anlaşılmaktadır (TRT 1985: 123).

1980-1990 yıllarını kapsayan dönemde TRT İstanbul Radyosu Tiyatro Müdürlüğü’nde 422 Radyo Tiyatrosu ve Arkası Yarın ile 76 Çocuk Bahçesi oyununun prodüksiyonu yapılmıştır. Bu yıllar içinde bazı dönemlerde prodüksiyon sayısı çok düşmüş, örneğin 1986 yılında bu sayı 13’e kadar düşmüştür. Bu durum radyo tiyatrosu formatına yönetimce çok önem verilmediğini göstermesi yanında, televizyon izleyiciliğinin artmış olması biçiminde de yorumlanabilir.

Yayınlanan oyunlarda işlenen ana temalar; aşk, cinayet, evlilik, ekonomik sorunlar, kuşku, intikam, yabancılaşma, göç ve evden kaçmadır (Kars 1993: 286). Radyo oyunlarında yoğunlukla işlenen temalar ‘yaşam’dan alınmakta ve kurulu düzenin korunmasına yönelik sonuçlar dinleyiciye mesaj olarak aktarılmaktadır (Kars 1993: 287).

Bu yıllarda yayınlanan radyo oyunlarında, Türkiye’deki dinleyicilerin geleneksel yapısına uygun olarak ailenin korunması mesajı dikkat çekmektedir. Radyo tiyatrolarında işlenen konulardaki sorunlar, genellikle orta ekonomik ve eğitim düzeyindeki dinleyicinin rahatsız olmayacağı, toplumdaki egemen değerlerle çatışmayan bir biçimde çözülmektedir.

Yazar Can Kapyalı 1983,1984 yıllarından sonra kamu hizmeti yayıncılığı yapan TRT Kurumu içinde radyo tiyatrosu bölümüne ilginin azaldığını ifade etmiştir. Nitelikli kültür ve sanat adamlarının artık bu bölümde çalışmalarını sürdürmedikleri görülmektedir (Kapyalı 2009).

25 yıl TRT İzmir Radyosu tiyatro şubesinde yöneticilik yapan şair Güngör Tekçe, siyasal baskıların yoğun olduğu dönemlerde radyo tiyatrosu programlarının sıkı bir denetime tabi olduğundan yakınmaktadır. “*Bazı siyasal dönemlerde sözcüklere sansür geldi. Bazen işimden kaçmak istedim. Bazen öyle yasaklamalar oldu ki, sözcüklerin yabancı karşılığı kullanıldı. Yazarlar çok sıkıntı çekti. Zaman zaman soruşturmaya uğramaktan korktular.*” (Tekçe 2010).

Devletin denetimindeki, çok uzun yıllar tekel konumundaki yayın kuruluşunda kuşkucu kontrol geleneği her dönemde görülmektedir. 1939 yılında ünlü öykücü Sadri Ertem’in *Kendine Ayı Süsü Veren Adam* adlı radyo oyunu yayınlandıktan sonra, komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle yayına izin verenler hakkında soruşturma açılmıştır (Öztürk 2004: 91-104). Bu tür olaylar, daha sonraki çalışmalar için, gerek yazarlar, gerekse yayın denetimi yapanlar için bir otokontrole yol açmıştır.

1990’lı yıllarda ticari radyoların yaygınlaşmaya başlaması kamu hizmeti yayıncılığı yapan TRT kurumunu etkilemiştir. Kamu hizmeti yayıncılığının gereklerini yerine getirmek yerine, ticari radyolarla yarışmayı, daha çok dinleyiciyi hedeflemiştir. Bu amaç, yayın içeriklerinin bu doğrultuda değiştirilmesi sonucunu doğurmuştur. 1990’larda deregülasyon sürecinde Avrupa ülkelerinde bu konular üzerinde dikkatler yoğunlaşmıştır. Kamusal medya politikaları tartışılmış ve yeni kültürel oluşumlar inceleme konusu olmuştur (Murdock 1992: 20-40).

Türkiye’de de yasal düzenlemeler yapılmadan yüzlerce ulusal, bölgesel ve yerel radyonun yayına başlaması ve 1994 yılına kadar yayıncılık alanının düzenlenmemesi yeni kültürel oluşumlara yol açmıştır. Toplumda bireylere dağıtılan görevin de küresel yapılaşmayı kollayan akıllı birer *girişimci* ve iyi birer *seyirci-tüketici* olmak biçiminde gerçekleştiği öne sürülmektedir (Kejanlıoğlu 2004: 459).

GÜNÜMÜZDE RADYO YAYINCILIĞI VE RADYO TİYATROSU

Türkiye’de bugün karasal yayın yapan 35 ulusal, 99 bölgesel ve 944 yerel olmak üzere toplam 1078 radyo kanalı vardır (www.ratem.org, www.rtuk.org). Ticari radyolar kapitalizmin kuralları çerçevesinde daha çok reklam almayı amaçlayan bir yayın politikası izlemektedirler. TRT anayasada özerk olarak belirtilen bir kurum olmasına rağmen, fiilen özerk hale getirilmemiş ve kurumun işleyişini düzenleyen yasa değiştirilmemiştir. TRT siyasal iktidarlara bağlı yapısıyla, hükümetlerin politikalarına paralel yayın politikaları uygulamaktadır. Bu gün TRT kurumunun Radyo-1, Radyo-3, Radyo-4, TRT-FM, TRT-TSR, TRT-Avrupa FM, TRT-Nağme ve TRT-Türkü olmak üzere ulusal ve ulusaşırı yayınları ve bölge radyoları bulunmaktadır. Bunlardan ikisi yalnızca müzik yayınlamaktadır. Diğerleri de müzik ağırlıklı yayın yapmaktadır. Radyo-1’in eğitim ve kültür programlarına yer verdiği belirtilmektedir (www.trt.net.tr).

Ticari radyoların yayın akışlarına benzeyen içerikleriyle radyo tiyatrosunun arka planlara itilen bir program türü olduğu rahatlıkla söylenebilir. TRT’nin Radyo-1 yayınlarında, hafta içi günlerde 20 dakikalık Arkası Yarın programları yayınlanmaktadır. Haftada bir (Çarşamba) gece 21.02’de Radyo Tiyatrosu programı yayınlanmaktadır. Haftada bir gece geç saatlerde 01.05’de daha önce yayınlanan oyunlar tekrar yayına konmaktadır. TRT içinde radyo tiyatrosu programları açısından en önemli iki üretim merkezinden biri olan İstanbul Radyosu’nda bir yılı aşkın süredir radyo tiyatrosu prodüksiyonu yapılmadığı ve radyo tiyatrosu stüdyosunun müzik stüdyosu olarak kullanıldığı göz önünde bulundurulursa, kurumun bu program türüne önem vermediği rahatlıkla söylenebilir.

Ticari radyoların yayın akışları incelendiğinde, özellikle İslam dinini ön planda tutarak yayın yapan radyolarda, tiyatronun etkileyici ve inandırıcı özelliğinden yararlanarak radyo tiyatrosu formatının kullanıldığı görülmektedir. Burç-FM Nur Penceresi adlı programında *Canı Nurağacı* adlı radyo tiyatrosunda Bediüzzaman Said-i Nursi’nin hayatını dramatize biçimde yayınlamaktadır. Siyasi kimliği olan bir

din adamının hayatının dramatize edilmesi, ideolojik bir yaklaşım olup, bu tür radyoların yayın politikalarıyla ilgilidir. TGRT-FM'de de radyo tiyatrosu türü 2005 yılında başlamıştır. Bu ticari radyoda da tarihi ve İslam dini motifli radyo tiyatroları yayınlanmaktadır. Müzik ağırlıklı yayın yapan radyolarda bu program türüne rastlanmamaktadır. Haber kanalı NTV Radyo'nun, TRT'nin radyo oyunlarını bir süre yayınladığı ve bu arşiv kayıtlarının NTV-Radyo'ya TRT tarafından ücretsiz verildiği bilinmektedir.

TÜRKİYE'DE RADYO TİYATROSU DİNLEYİCİLİĞİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Türkiye'de radyo program türüyle ilgili yayın politikalarını tarihsel süreç içinde kısaca inceledikten sonra, bugün dinleyiciler açısından durumun ne olduğuna bakmak gerekmektedir. Çalışmanın yöntemini açıklarken belirtildiği gibi 25'er kişiden oluşan iki ayrı gruba yarıyapılandırılmış görüşme yöntemiyle radyo tiyatrosu dinleyiciliği araştırılmıştır. 1. gruptaki gençler, Türkiye'nin çeşitli kentlerindeki 30 ayrı iletişim fakültesinden IPS Vakfı- Bağımsız İletişim Ağı (Bianet) tarafından her yıl yapılan bir hafta süreli bir gazetecilik eğitim programına katılan gençlerdir. Her fakülteden bir mezunun katılabildiği Okuldan Haber Odasına programına 2010 yılında 21-30 yaş arası gençler katılmış ve bu gençlerden 25'iyle görüşülebilmektedir. İletişim Fakültesi mezunu gençlerin bu yaş grubu gençler arasında, aldıkları eğitim nedeniyle en fazla bilgi sahibi olacağı varsayılmıştır.

2. grup 50-84 yaş arasında üniversite mezunu kişilerden oluşturulmuştur. Bu grubun da eğitim düzeyleri ve yaşları gereği radyo tiyatrosu konusunda ilgili ve bilgili oldukları varsayılmıştır. Konu hakkında diğer dinleyicilere göre daha bilgili ve deneyim yaşadığı düşünülen her iki grubun bir değerlendirme yapmak açısından uygun olduğu düşünülmektedir.

Radyo Tiyatrosu Dinliyorlar mı?

İletişim Fakültesi mezunlarının (1. Grup) 22'si radyo tiyatrosu dinlemediklerini, 3'ü de arasıra dinlediğini belirtmiştir. Aynı soru yaşlı gruba (2. Grup) yöneltildiğinde; 20 kişi artık radyo

tiyatrosu dinlemediklerini, 22'si arasıra dinlediğini, 3'ü de hala dinlediğini söylemişlerdir. Yaşlı grubun çok az bir oranda da olsa radyo tiyatrosu dinleme alışkanlığının devam etmekte olduğu anlaşılmaktadır.

İletişim Fakültesi mezunlarının program türleri konusunda en ilgili ve bilgili grup olduğu düşünülürse, Türkiye'de iletişim eğitimi almayan gençler için daha olumsuz sonuçların çıkacağı rahatlıkla iddia edilebilir.

En Son Ne Zaman Radyo Tiyatrosu Dinlemişler? Herhangi Bir Oyunun Adını Hatırlıyorlar mı?

Genç gruptan arasıra radyo tiyatrosu dinlediğini söyleyenlerden biri iki ay önce, diğer ikisi de yaklaşık on yıl önce dinlediklerini belirtmişlerdir. Dinledikleri radyo tiyatrosunun adını hatırlayan olmamıştır.

Yaşlı grup, çoğunlukla son 10-20 yıl öncesi dönemde radyo tiyatrosu dinlediklerini söylemişlerdir. 5 kişi 20-30 yıl önce, 2 kişi de en son 30-40 yıl önce radyo tiyatrosu dinlediklerini belirtmişlerdir.

50 yaş üstü gruptan yalnızca 5 kişi dinledikleri radyo tiyatrolarından herhangi birinin adını ya da yazarını hatırlayabilmişlerdir. Yaşlı gruptan 4 kişi *Bülbülü Öldürmek*, 8 kişi *Yaz Yağmuru*, 14 kişi *İnce Mehmet*, 21 kişi oyunun adını değil, bir Fransız yazarının oyunu olduğunu hatırlayabilmiştir. 24 kişi ise Çocuk Bahçesi programında dinlediği bir oyunun konusunu ayrıntılarıyla hatırlamaktadır. Bu sonuçlar, 50 yaş üstü grubun, düşük bir oran da olsa, geçmişte dinlediklerini hatırladıklarını ve bu programların kendilerinde iz bıraktığını göstermektedir.

Televizyon Dizilerinin Radyo Tiyatrosu Yerine Geçtiğini Düşünüyorlar mı? Neden?

TV izleyiciliği Türkiye'de 1980'li yıllarda iyice yaygınlaşmıştır. 1990'lı yıllarda özel TV kanallarının yayına başlaması, teknolojik gelişmeler, kablolu ve uydu yayıncılığının gelişmesiyle izleyici sayısını umulanın üstünde arttırmıştır. TV dizilerine gösterilen ilginin radyo tiyatrosu dinleyiciliğini etkilediği düşünülerek, her iki gruba da bu konuda sorular yöneltilmiş ve nedenleri araştırılmıştır. İletişim

fakültesi mezunlarının yaklaşık 4/5'i TV dizisi izlemektedirler. Bu gruptaki 5 kişi hiç TV dizisi izlememektedir.

TV dizilerinin radyo tiyatrosu türünün yerine geçip geçmediğini ise şöyle yorumlamışlardır: 9 kişi radyo tiyatrosunun yerine geçtiğini, 9'u ise farklı türler olduğunu belirtmişlerdir. 7 genç iletişimci bu konuda bir düşünceleri olmadığını belirtmişlerdir.

TV dizilerinin radyo tiyatrosunun yerine geçtiğini düşünenler nedenlerini şöyle açıklamışlardır:

G-1: "Çünkü, TV dizilerinin dili daha basittir. Dinlemek özveri istiyor. Görsellekle desteklenen diziler daha çok izleniyor. Biraz da toplumun yapısı ve kültür düzeyi ile ilgili."

G-12: "TV öncesi kuşağın entelektüel duruşu ve toplumsallığı televizyonla birlikte çok değişti. Radyo tiyatrosunu annemden duymuştum. Anneannemin Shakespear eserlerini biliyor olmasını radyo tiyatrosu dinlemesine bağlardı. TV dizilerindeki görsellik radyo tiyatrosunun yerine geçti."

TV dizilerinin daha yaygın izlenmesinin kolay olduğunu ileri sürenler, radyo tiyatrosunu hayal gücüne ufuklar açan bir tür olarak görmektedirler. Radyo tiyatrosunun dinleyiciyi daha yaratıcı kıldığını öne sürenler de vardır.

TV dizilerinin radyo tiyatrosunun yerine geçmediğini belirtenler düşüncelerini şöyle ifade etmişlerdir:

G-7: "Radyo tiyatrosu TV dizisinin yerine geçmemiştir. Çünkü her ikisi de farklı türler. Radyo tiyatrosunun daha zor olduğunu düşünüyorum. Görüntü olmadan bir şey anlatmak daha zor."

G-8: "Düşünmüyorum. Radyo tiyatrosu, dizilerden farklı olarak dinleyicisinin hayal gücüne dayanmaktadır. Böylelikle her dinleyici kafasında farklı bir durum yaratır. En önemli özelliği de budur."

G-19: "TV dizileri radyo tiyatrosunun yerine geçmemiştir. TV dizileri popüler kültür ürünüdür."

50 yaş üstü üniversite grubunun büyük çoğunluğu (13) kişi haftada 2-3 kez TV dizisi izlemektedirler. Bu gruptan 7 kişi ise her gün TV dizisi izlediklerini söylemişlerdir. 3'ü arasında, 1 kişi de haftada bir izlemekte, 1 kişi ise hiç izlemediğini ifade etmektedir. Bu durum 50 yaş üstü grubun azımsanmayacak oranda TV dizisi izleme alışkanlıkları olduğunu düşündürmektedir.

Görüşülenlerden 16'sı televizyon dizilerinin radyo tiyatrosunun yerine geçtiğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Nedenlerini ise şöyle açıklamışlardır:

Y-5: "TV dizileri drama izleme alışkanlığına karşılığında için radyo tiyatrosunun yerine geçmiştir."

Y-8: "Hikâye dinleme ihtiyaçlarını TV dizisi izleyerek gideriyorlar. TV dizilerinde olayları takip ediyorlar. Bu da onlara yetiyor. Radyo tiyatrosunu unuttular diye düşünüyorum."

TV dizilerinin radyo tiyatrosunun yerine geçtiğini düşünenler bu durumu görselliğin çekiciliğine bağlıyorlar.

Y-22: "Görsellik önemli. Artık gözümüz aklımız" diyerek düşüncesini ifade etmiştir.

Görselliğin kendisi için neden önemli olduğunu, görüşülenlerden birisi şöyle açıklamıştır:

Y-23: "Görsellik önde geliyor. Mesela Aşk-ı Memnu dizisini şık elbiseler, güzel ve yakışıklı oyuncular için izledim. Farklı eşyalar, farklı manzaralar. Yaşadığım kentte deniz yok. Bir de deniz görmek için izliyorum."

Televizyonun görsellik özelliği nedeniyle cazip bir iletişim aracı olduğu görüşü 50 yaş üstü grupta ağırlık kazanmıştır.

Y-18: "TV dizileri görsel zenginliği nedeniyle radyo tiyatrosunun yerine geçmiştir. Artık radyo tiyatrosu dinlenmiyor."

Bu görüşü benimsemeyenler, radyo tiyatrosunun televizyon dizilerinden farklı olarak dinleyenlerin hayal dünyasını zenginleştirdiğini savunmaktadırlar:

Y-1: “Radyo tiyatrosunu dinlerken olayı yaşamış gibi olurum. Kendimi radyo tiyatrosunda olaya katılmış gibi hissediyorum.”

Hayal etme ve radyo oyununa katılma hissini yoğunluğunu görüşülen bir kişi de şöyle açıklamıştır:

Y-9: “Radyo tiyatrosunda insan oyuncuların seslerine göre kişileri hayal edebiliyor. TV dizisi hayal etme fırsatı vermiyor. TV dizisi beni yönlendiriyor.”

Konuyu edebiyat uyarlamaları açısından irdeleyen bir kişinin ise görüşleri şöyledir:

Y-13: “Radyo tiyatrosunda dünya edebiyatından yazarlara yer verilirdi. Uyarlamalar edebiyat eseri bozulmadan yapılıyor. Radyo tiyatrosu dinlerken önceden okuduğum kitapları hatırlıyorum. TV dizilerinin reklam araları beni rahatsız ediyor.”

Bir başka görüşülen ise, konuyu dinleme kolaylığı açısından irdelemektedir:

Y-19: “Radyo her yerde dinlenir. Tv izlemek için ekran karşısına geçilir, araca bağlı olmak bu.”

Radyo Tiyatrosunun Edebiyat Ve Sanatla İlişkisini Nasıl Değerlendiriyorlar? Tv Dizilerinde Bu Açıdan Farklılıklar Buluyorlar mı?

Genç iletişim mezunları grubu bu soruya değişik açılardan yaklaşmışlardır:

G-9: “Edebiyat insanın hayal dünyasını zenginleştirir. Romanlardaki olay ve kişileri zihnimize canlandırırız. Radyo tiyatrosu romana daha yakındır.”

G-13: “Ülkemizdeki TV dizilerinin sanat kaygısı yok. Romanlardan yola çıkan diziler bile, edebi eserin içeriğini boşaltıyorlar.”

Bir başka görüşülen ise amaç açısından değerlendirme yapmıştır:

G-17: “Radyo tiyatrosunun edebiyat ve sanatla ilişkisi var. İki türün aynı amaçlı olmadığını düşünüyorum. TV dizileri genellikle eğlendir-

me amaçlı. Radyo tiyatrosunun kültürel mesaj taşıdığını düşünüyorum”

G-20: “Görsellik edebiyat birikimi gerektirmiyor. Televizyonu herkes izleyebilir. Radyo tiyatrosu dikkat gerektiriyor ve dinleyicilerin zevk alabilmesi için bir edebiyat birikimi gerekiyor.”

Görüşmecilerin hemen tümüne yakını, televizyon dizilerinin reyting amaçlı yapıldığını ve genellikle sanat ve edebiyat kaygısı taşımadığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu genç grup radyo tiyatrosu dinlemedikleri halde, kendilerinden önceki kuşaktan edindikleri bilgiler ve radyonun özellikleri nedeniyle, bu program türünün sanat ve edebiyatla daha ilgili olduğunu düşünmektedirler.

50 yaş üstü grup bu konudaki düşüncelerini daha net bir şekilde açıklamaktadırlar: Bir görüşülen hariç, radyo tiyatrosunun bir program türü olarak, edebiyat ve sanat açısından, TV dizisine göre daha değerli olduğunu düşünmektedirler. Özellikle edebiyat eserlerinden yapılan uyarlamalarda, radyo tiyatrosunda eserin özüne daha sadık kalındığı vurgulanmaktadır. Televizyon dizilerinde ise, Türkiye’de özellikle günümüze uyarlanan edebiyat eserlerinde eserin özüne sadık kalmama durumu eleştirilmektedir:

Y-9: “Radyo tiyatrosunun edebiyat ve sanatla ilişkisi sinemaya göre zayıf ama televizyon dizilerine göre daha değerli.”

Y-24: “Radyo tiyatrosu tiyatro sanatına daha yakındı. Dünya ve Türk edebiyatının ünlü eserlerini aslına sadık olarak radyo tiyatrosunda dinlemiştim. TV dizileri görselliği ön plana çıkarıyor.”

Radyo tiyatrosunun sanatsal değerini ses unsuruyla açıklayanlar da olmuştur:

Y-8: “Radyo tiyatrosu edebiyatla yakından ilişkilidir, çünkü söz sanatı ve aynı zamanda bir ses sanatı.”

Y-25: “Oyuncular tiyatrocuydu. Özellikle sesin kullanılması konusunda sanat değeri vardı.”

Y-5: “Radyo tiyatrosu kendine özgü bir tür. Bir tür roman okuma gibi, romandan alınacak keyfin karşılığı olarak düşünüyorum.”

Sanata katılım açısından radyo tiyatrosunu değerli bulan bir görüşülen düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

Y-14: “Radyo tiyatrosunda dinlediğinizi kendi hayalinizde canlandırıyorunuz. Bir deniz kenarı varsa bu sizin deniz kenarınız. Televizyon dizisinde gördüğünüz deniz kenarı, tüm izleyiciler için seçilmiş bir deniz kenarı. Bu deniz kenarına sizin katkınız yok.”

Radyo Tiyatrosu Bir Tür Olarak Gelecekte Varlığını Sürdürecektir mi? Neden?

Bu soruyu genç iletişimci gruptan 16 kişi olumsuz yanıtlamıştır:

G-7: “Artık radyonun sadece müzik dinlemek amaçlı kullanıldığını görüyorum.”

G-8: “Radyo tiyatrosu gelecekte varlığını sürdürmez. Radyoların ticari kaygıları buna engel.”

G-17: “Radyo tiyatrosu prodüksiyonu yapacak kimse kalmayacağı için radyolar radyo tiyatrosu yapamayacak.”

G-2: “Gelecekte varlığını sürdürse de dinlenmi olmaz. Türkiye’de gelecekte dinleyen kuşak olmayacak. Radyolar radyo tiyatrosu üretmek istese de radyo tiyatrosu yazarı kalır mı?”

G-5: “Televizyon görsel açıdan insanların daha fazla dikkatini çekiyor ve giderek insanların radyoya ilgisi azalıyor.”

50 yaş üstü grup bu soruya büyük çoğunlukla olumsuz yanıt vermiştir. 4 kişi hariç, radyo tiyatrosunun Türkiye’de gelecekte varlığını sürdürmeyeceğini belirtmişlerdir:

Y-6: “Gelecekte tiyatronun bile varlığını sürdürmesini zor görüyorum. Görsel anlatım daha çarpıcı ve etkili. Tiyatronun görselliği bile yetmiyor. Teknoloji de işin içine girdi.”

Y-9: “Evde radyo dinlenmiyor artık. Evimde 3 TV alıcısı var. Radyo yok. Radyo tiyatrosu yayınlandığını sanmıyorum.”

Y-11: “Bu kültür meselesi. Toplumumuz bu türü devam ettiremez. Ona değer veren bir kültür politikası olursa devam eder.”

Y-25: “Popüler kültürün görselliği öne çıkaran örnekleri bu türün yaşamasına izin vermez”

Radyo tiyatrosu formatının devam edeceğini düşünenler, ancak belli koşulların varlığında soruyu olumlu yanıtlamışlardır:

Y-19: “Evet, varlığını sürdürür ama, edebiyat, sanat, sosyoloji ve psikoloji birikimi olan nitelikli yöneticiler radyo yöneticisi olurlarsa.”

Y-15: “Edebi ve sanat değeri olmayan TV dizilerinden bıkanlar radyo tiyatrosu dinlemek isteyebilir.”

Her iki grup da büyük çoğunlukla gelecekte radyo tiyatrosunun varlığını sürdürmeyeceğini düşünmektedirler. Teknolojik gelişme, kültürel politikalar, görselliğin etkinliği bu türün geçmişte olduğu gibi vazgeçilmez oluşunu engellemektedir.

Radyo Tiyatrosu Yazarlarından Hatırladıkları Var mı?

Genç iletişimciler grubundan hiç kimse bir radyo tiyatrosu yazarı adı hatırlayamamıştır:

G-22: “Ortaokulda dinlediğim *Yıldızlara Bakmak* adlı oyunu hatırlıyorum, ama yazarını bilmiyorum. Bu oyundan sonra radyo tiyatrosu ilgimi çekmişti.”

Etkilendiği oyunun adını hatırlayan genç, iletişim fakültesi mezunları grubu içinde oyun adı hatırlayan tek kişidir.

50 yaş üzerindeki gruptan beş kişi birden çok yazar adı sayabilmiştir. Hatırlanan yazar adlarının bir kısmı, tanınmış yazar ve radyo tiyatrosu yazarlarının adlarıdır. Bazı adlar ise değişik türlerde program yapan üreticilerin adlarıdır.

Radyo Tiyatrosu İle İlgili Prodüksiyon, Oyun ve Etkinlik Adları Biliyorlar mı?

Genç iletişim mezunu gruptan hiç kimse bu konuda tek bir ad bile hatırlamamakta ve bilmemektedirler.

50 yaş üzerindeki grupta bulunanlardan 20 kişi doğru ve net bir biçimde oyuncu, yönetmen ve

efektör adı söyleyebilmiştir. Özellikle radyo tiyatrosunda oynayan tiyatro sanatçılarının adlarını saymışlar, her biri en az 3-4 oyuncunun adını bilmıştır. Bu hatırlanan adlar, Türkiye’de radyo tiyatrosuna sesleriyle imza atmış ünlü tiyatro sanatçılarıdır. Yönetmen ve efektör adlarının da bilinmesi, radyo tiyatrosu dinleyerek büyüyen kuşağın bu türden ne kadar etkilendiğini açıklamaktadır. 80’li yıllardan sonra bu kuşak tarafından da tercih edilmeyen bu program formatı onların belleklerinde kalıcı iz bırakmıştır. Genç iletişimci grup, bu alanda eğitim aldıkları halde, bu türe ilişkin hiçbir iz taşımamaktadırlar.

SONUÇ

Türkiye’de özellikle 1980’li yıllardan sonra radyo tiyatrosu formatına dinleyici ilgisinin azaldığı, radyolarda bu türün prodüksiyonunun önemini yitirdiği, radyo tiyatrosunun hem kısa tarihinden, hem de yapılan alan araştırmasının sonuçlarından anlaşılmaktadır.

Radyo oyununun Türkiye’deki kısa tarihinde ünlü romancı, öykücü ve şairlerin radyo oyunu yazdıkları dönemde bu türün değer kazandığı görülmektedir.

1980’lerden sonra Türkiye’de ticari radyo ve televizyonların yayına başlamasından sonra, reklam alma yarışı ve ticari kaygılar eğlence ağırlıklı yayınların yaygınlık kazanmasına neden olmuştur. Kapitalizmin daha çok tüketmek üzerine kurulu sistemi, dinleyiciye edebiyat zevki aşıl原因an radyo tiyatrosu formatını da tüketen başlıca etkenlerden biri olmuştur. Neil Postman’ın da belirttiği gibi, televizyonun kültürü şekillendirdiği mi, yoksa yalnızca yansıttığı mı sorusu ilginçliğini kaybetmiştir. Çünkü televizyon zamanla bizim kültürümüz haline gelmiştir. Televizyon kültürümüzü yapısal bir değişime uğratmış ve toplumu kapsayan bir gösteri sahnesi yaratmıştır. Türkiye’de televizyon dizileri ünlü edebiyat eserlerinin uyarlamalarını yaparak saygınlık kazanmaya çalışsalar da, edebi değeri göz ardı edilerek yapılan prodüksiyonlarla içleri boşaltılmaktadır. Radyo tiyatrosunun altın yıllarında olduğu gibi, edebi değeri muhafaza edilen radyo tiyatrosu programlarından çok farklıdırlar.

Radyo oyun yazarlarına ödenen telif ücretlerinin azlığı da bu türün kaybolmakta oluşunda

önemli etkidir. Türkiye’de televizyon dizi yazarlarına radyo tiyatrosu yazarlarına ödenen ücretin 3-5 kat fazlası ödenmektedir. Bu durum da yayın kurumlarının politikalarının bir sonucudur.

Kamu hizmeti yayıncılığı yapmakta olan TRT Kurumu ticari kanallarla bir yarış içindedir. Farklı bir yayıncılık politikası yerine, ticari kanalların ölçüleri içinde ‘en çok izlenen’ yayın kurumu olmayı amaçlamıştır. Bunun sonucu olarak, kurum, eğitim, kültür ve sanat ağırlıklı yayın amacından uzaklaşmıştır. TRT kurumunun özerk olmaması siyasi iktidarlara bağımlı, gündelik politikalar içinde kalmasına yol açmıştır. Oysa nitelikli prodüksiyonlar yapıldığında radyo tiyatrosu programları ilgiyle izlenebilir. 2004 yılında Nobel ödüllü yazar Orhan Pamuk’un romanından uyarlanan *Benim Adım Kırmızı* son dönemin en ilgi çeken oyunlarından biri olmuştur.

İletişim Fakültelerinin ders programlarında radyo tiyatrosu konusuna yeterli önemin verilmemesi bu program türünün unutulmasında etkenlerden biridir.

Yeni medyanın, radyo tiyatrosunun Türkiye’de yeniden canlandırılmasında önemli bir alan olacağı düşünülebilir. İnternet, cep telefonları, MP3 üzerinden dinleme, CD kayıtları bu program türünün yaşatılması için yeni ortamlardır. Türkiye’de bu konudaki en önemli ve belki de tek örnek radyo tiyatrosu konusundaki *Dramafon* dergisi ve aynı adlı (www.dramafon.com.tr) web sitesidir.

Edebiyat ve sanat insanları anlamayı ve dünyayı daha yaşanır ve anlamlı kıldığı için edebiyat ve sanatla ilgili tüm mirasın özenle korunması ve yaşatılması üzerinde düşünülmelidir.

KAYNAKLAR

Cankaya Ö (2003) TRT, Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi (1927-2000), YKY, İstanbul.

Can Kapyalı, kişisel görüşme, 09.07.2010

Crook T (1999) Radio Drama, Theory and Practice, Routledge.

Ediboğlu B S (1945) Kemal Tözem’in Evinde, Radyo Dergisi, 4 (42), Haziran.

Eraslan Z N (1979) TRT, Radyo Oyunu Üzerine Bir Araştırma, Ankara.

- Fiske J (1989) Television Culture, Routledge, London.
- Güngör Tekçe, kişisel görüşme, 25.05.2010
- Kars N (1993) Kavram ve İçerik Açısından Radyo Oyunları Değerlendirmesi, Marmara İletişim Dergisi, Nisan 1993, S.2.
- Kejanlıoğlu B (2004) Türkiye’de Medyanın Dönüşümü, İmge Yayınevi, Ankara.
- Kocabaşoğlu U (1980) Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Murdock G (1992) Citizens, Consumers and Public Culture, Media Cultures, Reappraising Transnational Media, Shroder K C ve Skovmand M, (der), Routledge, London.
- Nalça K (2009) Röportaj: Zihni Göktaş, Radyovizyon, TRT Aylık Radyo Derg, Ekim 2009, S.4.
- Öztürk S (2004) Bir Radyo Piyesinin Yarattığı Yankılar, İletişim Araştırma Derg, Sayı 2.
- Postman N (1985) Amusing Ourselves to Death, Penguin Books.
- Radyo Dergisi, 1943-1949 yılları.
- Starkey G (2004) Radio in Context, Palgrave Macmillan, NewYork,
- TRT Radyovizyon, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık 2009. Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz 2010 sayıları.
- TRT (1985) Türkiye Radyo ve Televizyon Programları Kamuoyu Araştırması.
- Williams R (1990) Television, Technology and Cultural Form, Routledge, London.
- www.ratem.org
- www.rtuk.org